

2. Про запобігання корупції: Закон України № 1700VII від 14 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/170018>

3. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України № 1699VII від 14 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/169918>

4. Про прокуратуру: Закон України № 1697VII від 14 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/169718/page>

5. Глобальна порівняльна таблиця CPI 2014 // Індекс корупції CPI - 2014 / Transparency International. Ukraine [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ti-ukraine.org/corruptionperceptionsindex2014/globaltable.html>

Лебедев О.Г., слухач освітнього рівня бакалавр 5 курсу Навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: Корольчук В.В., старший науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ПРИЧИННИЙ ЗВ'ЯЗОК В СИСТЕМІ ОЗНАК СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

В науці є загальноприйнятим підхід, згідно якого причинний зв'язок є самостійною ознакою об'єктивної сторони складу злочину поряд із діянням та наслідками. Аналіз норм чинного КК України не залишає сумнівів про те, що причинний зв'язок повинен встановлюватися лише в злочинах із матеріальним складом і лише у двох випадках: 1) якщо в диспозиції відповідної статті Особливої частини стосовно наслідків вжитий термін «спричинило» або йому подібні;

2) якщо необхідність його встановлення є результатом тлумачення цієї норми.

Доводиться констатувати, що використана законодавцем в диспозиціях статей Особливої частини КК України термінологія для позначення наявності причинного зв'язку між діянням та наслідками неуніфікована. В 114 статтях (частинах статей) використаний термін «спричинило»(и). Переважно такий термін вживається щодо загибелі людей, знищення чи руйнування певних об'єктів або при наявності оціночного поняття «інші тяжкі наслідки». В 40 статтях (частинах статей), в яких наслідки носять переважно майновий характер (майнова шкода), законодавець вживає термін «заподіяло»(и). В 20 статтях (частинах статей) використовується термін «завдало»(и), а у 8 статтях (частинах статей) - «призвело(и) до». У двох випадках використана інша термінологія: у ст. 120 КК України вжито термін «що є наслідком», а в ч. 2 ст. 314 КК України - «внаслідок таких дій». З 25 деліктів створення небезпеки в 22 вживається термін «створило», а в трьох - «спричинило».

На наш погляд, *de lege ferenda* в диспозиціях статей Особливої частини КК України для позначення наявності причинного зв'язку слід використовувати лише два терміни: «спричинило»(и), якщо наслідки немайнові (фізичні, політичні тощо), та «завдало»(и), якщо наслідки являють собою майнову шкоду.

Причинний зв'язок є ланцюгом, який пов'язує між собою протиправне діяння особи та суспільно небезпечні наслідки, що настали. Важливе значення причинного зв'язку як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони злочинів із матеріальним складом полягає в тому, що у випадку його відсутності немає і складу злочину, отже кримінальна відповідальність особи виключається.

Проблему причинності слід сформулювати у вигляді питального речення на кшталт «Чи породжена ця подія вчиненням діянням?». Висновку про наявність причинного зв'язку відповідає речення «Ця шкода настала тому, що було вчинене це діяння» і якщо при цьому щодо конкретних фактів ця фраза

звучить неприродно, викликає внутрішній інтуїтивний протест, то припущення про наявність причинного зв'язку можна відкинути. При цьому Н. Ярмиш наголошує на тому, що «у складних випадках довіряти можна тільки інтуїції високоєрудованого юриста, який віртуозно володіє словом», і водночас «вся надія лише на здоровий глузд» [4, с. 453].

Ці міркування Н. Ярмиш дуже нетривіальні і потребують подальшого ґрунтовного дослідження, але нам важко погодитись із ними, враховуючи наступне. По-перше, немає жодної гарантії об'єктивності таких лінгвістично-інтуїтивних суджень особи щодо причинного зв'язку: те, що у однієї людини викличе протест, в іншої - ні. По-друге, віртуозне володіння словом властиве радше поетам, філологам або філософам, але навряд чи ці здібності мають слідчі або судді. По-третє, заклик покладатися на здоровий глузд, на наш погляд, рівносильний визнанню поразки науки у вирішенні питань каузальності в кримінальному праві.

Дискусійним в науці є питання про те, в чію компетенцію входить встановлення причинного зв'язку в кримінальному провадженні - слідчих та суду або експертів. По-перше, слід обов'язково розрізняти причинний зв'язок в його конкретно-науковому аспекті (технічна сторона) та нормативний, власне кримінально-правовий аспект. Експерт досліджує причинність саме в першому аспекті, він при цьому не вправі вирішувати суто правові питання (протиправність дій, кваліфікація злочину тощо.). А, по-друге, оцінка цього питання залежить від категорії злочину. Якщо мова йде про ті злочини, в яких причинний зв'язок має лише конкретно-науковий аспект, його встановлення належить до компетенції експертів (наприклад, в злочинах проти життя й здоров'я судово- медичний експерт досліджує причину смерті тощо.). І суд, звичайно, не може заперечити суто науковий аспект висновку судово-медичного експерта щодо причинного зв'язку (окрім випадків сумніву в його компетентності). Слід також пам'ятати, що будь-який висновок експерта як джерело доказу в кримінальному провадженні, зокрема про наявність або

відсутність причинного зв'язку, підлягає оцінці слідчим та судом за внутрішнім переконанням.

Інша справа ті злочини, в яких причинний зв'язок має, поряд із спеціально-науковим («технічним»), також юридичний, нормативний аспект. Це стосується злочинів, пов'язаних з порушенням різних спеціальних правил (злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту, проти безпеки виробництва, проти громадської безпеки, у сфері службової діяльності тощо). В таких випадках визначення кримінально-правової релевантності причинного зв'язку є виключною прерогативою органів досудового слідства й суду.

Сама по собі наявність причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням та його наслідками ще не достатня для вирішення питання про кримінальну відповідальність особи до тих пір, поки не будуть встановлені всі інші елементи складу злочину, насамперед вина. Суспільно небезпечні наслідки повинні охоплюватися свідомістю особи, вона повинна бажати або передбачати їх настання, розуміючи - хоча б у загальних рисах - процес розгортання та механізм дії причини. У протилежному випадку, при неусвідомленні особою розвитку причинного зв'язку, кримінальна відповідальність виключається за відсутністю вини (казус).

Предбачення суспільно небезпечних наслідків може носити різний характер: передбачення неминучості їх настання, або передбачення реальної можливості їх настання в результаті вчиненого діяння. Суб'єкт передбачає неминучість наслідків, коли, по-перше, між діянням і наслідками є прямий причинний зв'язок, і по-друге, винний усвідомлює його розвиток, тобто усвідомлює, що його діяння неминуче потягне певний результат. При передбаченні реальної можливості настання наслідків особа усвідомлює, що своїми діями вона створює такі умови, вносить в об'єктивний світ такі зміни, які можуть викликати суспільно небезпечні наслідки, але можуть і не викликати, оскільки для їх настання потрібні й інші умови, не підвладні суб'єкту. Таким чином, передбачення суспільно небезпечних наслідків можливе лише при усвідомленні особою хоча б в загальних рисах розвитку

причинного зв'язку між діями й наслідком. Без усвідомлення причинного зв'язку передбачення наслідків неможливе. Суб'єкт може і не усвідомлювати всіх обставин, що вплинули на результат, характер і розвиток тих каузальних процесів, які він викликав своїми діями. В. Лунєєв зазначає, що передбачення розвитку причинного зв'язку, як правило, здійснюється на інтуїтивному практичному побутовому рівні, хоча при вчиненні окремих злочинів можливе застосування й методів наукового прогнозування [2, с. 291].

Цікавим є питання про кримінальну відповідальність особи при наявності помилки в розвитку причинного зв'язку. Під останньою звичайно розуміють хибне уявлення особи про розвиток причинності між її протиправним діянням та результатом. Хоча закон, як правило, встановлює кримінальну відповідальність незалежно від способу заподіяння результату, але в деяких випадках для наявності умислу грає роль уявлення особи про причинний зв'язок між її діянням та наслідками. Загалом, уявлення особи щодо причинності можуть бути і не точними, оскільки «всі відхилення, які лежать в межах передбачуваного для особи, на які він міг розраховувати, не дають підстави стверджувати, що дійсний розвиток причинного зв'язку суттєво відрізняється від запланованого і що результат уявляється не здійсненням умислу, а випадковістю» [3, с. 90]. За загальним правилом, помилка у причинному зв'язку не впливає на форму вини і на кваліфікацію злочину, якщо настав той самий результат, який охоплювався свідомістю злочинця.

Існують випадки, коли помилка щодо причинності вплине на кваліфікацію злочину, наприклад, коли суспільно небезпечні наслідки, які охоплювалися умислом винного, настали в результаті не тих дій, якими передбачалося заподіяти ці наслідки, а від інших. Хоча це питання є досить дискусійним в теорії. Значна частина вчених вважає, що у випадку, коли, наприклад, особа заподіює іншій тяжке поранення, від якого, на її думку, потерпілий відразу помер, і винний з метою приховання цього злочину кидає труп в ріку, в результаті саме цих дій поранений потерпілий насправді гине, то такі дії повинні

кваліфікуватися не як один злочин (умисне вбивство), а за сукупністю злочинів - замах на умисне вбивство та вбивство через необережність. Таким чином, у вищезгаданому прикладі дії особи повинні кваліфікуватися як закінчений злочин - умисне вбивство.

Той факт, що смерть настала не від тих дій, як це вважала обвинувачена, кримінально-правового значення не має, оскільки це були її власні свідомі умисні дії, які спричинили смерть потерпілого. Подібна помилка в розвитку причинності, на наш погляд, не повинна впливати на кваліфікацію злочину. Кваліфікація ж таких дій як вбивства через необережність (злочинна недбалість) є взагалі нісенітною: виходить, що особа, яка з метою вбивства наносить іншій поранення та кидає труп в ріку, повинна (?) при цьому бути обачною та перевіряти, чи не залишився потерпілий живим ! Всупереч цим твердженням російський криміналіст Ю. Красиков справедливо підкреслює, що «така помилка не змінює форму вини та не виключає кримінальну відповідальність» [1, с. 43].

Підсумовуючи аналіз проблем, пов'язаних із місцем причинного зв'язку в системі ознак складу злочину, можна зробити наступні основні висновки.

Причинний зв'язок є самостійною ознакою об'єктивної сторони злочинів із матеріальним складом, поряд із суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками, між якими він і встановлюється. Використані злочинцем для досягнення результату сили природи, технічні механізми тощо характеризують сам розвиток причинного зв'язку і не є частиною дії.

Встановлювати причинний зв'язок потрібно лише в тих злочинах із матеріальним складом, коли в диспозиції відповідної статті КК України щодо діяння та наслідків вжито термін «спричинило» («заподіяло», «викликало», «призвело до» тощо) або ж це очевидно при тлумаченні відповідної норми. Автор із метою уніфікації термінології, яка вживається в диспозиціях статей Особливої частини КК України для позначення причинного зв'язку, пропонує використовувати

лише два терміни: «спричинило(и)», якщо наслідки немайнові (фізичні, політичні тощо), та «завдало(и)», якщо наслідки являють собою майнову шкоду.

Створення загрози спричинення шкоди не є наслідком злочину, оскільки реальна небезпека не є дійсністю (наслідки вже фактично настали). Тому в деліктах створення небезпеки причинний зв'язок носить гіпотетичний характер: встановлюється лише можливий розвиток майбутніх подій. Відповідно, злочини, в яких йдеться про небезпеку (загрозу) настання певних наслідків, є окремим видом законодавчої конструкції злочинів, поряд з формальними й матеріальними складами. В цілому встановлення причинного зв'язку, з огляду на його нормативність, є юридичним питанням, яке є прерогативою органів досудового слідства й суду. Експерти можуть досліджувати лише технічні ланки причинного зв'язку в межах своїх спеціально-наукових знань. Помилка в розвитку причинного зв'язку (зокрема, при вбивстві) не змінює волю особи та умисну форму вини і тому на кваліфікацію вчиненого як закінченого злочину не впливає.

Список використаних джерел:

1. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Общ. ред. Ю. И. Скуратова, В. М. Лебедева. - Москва, 1999. 832 с.
2. Лановенко И. П., Чангули Г. И. Уголовно-правовая охрана трудовых прав граждан. Київ, 1989. 280 с.
3. Немировский Э. Я. Советское уголовное право. Часть общая и особенная. Одесса, 1926. 367 с.
4. Ярмыш Н. Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ). Харьков, 2003. 512 с.